

Neizvjesnost ekonomskih kretanja izazvanih pandemijom COVID - 19

Uncertainty of economic developments caused by the COVID - 19 pandemic

Stanišić Snježana, Univerzitet Sinergija Bijeljina

Sažetak—Od marta 2020. godine rast krize izazvane COVID - om 19 u Evropi i u svijetu i mjere koje su uvele zemlje kako bi ograničile širenje pandemije dovele su do brzog pada ekonomske aktivnosti. Na udaru posljedica pandemije našli su se primarno oni sektori koji podrazumjevaju socijalnu bliskost koja ne može biti izbjegnuta. Veliki negativan uticaj pandemija je imala na kretanje tržišta rada, prouzrokujući porast stope nezaposlenosti Rizici se svakodnevno povećavaju a neizvjesnosti su velike. Dalji štetni učinak na svjetsku trgovinu i domaći BDP može se produžiti a mjere ograničavanja trgovine zbog COVID-19 nastaviti. Koji od scenarija će se na kraju ostvariti ustvari zavisi od sposobnosti zemlje da apsorbuje ovakve šokove i spremnosti zdravstvenog sistema da uspešno odgovori izazovu pred kojim se našao.

Gljučne riječi – pandemija; rizici; ekonomski; mjere; neizvjesnost

Abstract – Since March 2020, the growth of the crisis caused by COVID 19 in Europe and the world, as well as the measures introduced by countries to limit the spread of the pandemic, have led to a rapid decline in economic activity. The consequences of the pandemic were primarily those sectors that imply social closeness that cannot be avoided. The pandemic had a major negative impact on labor market movements, causing an increase in the unemployment rate. Risks are increasing on a daily basis and uncertainties are high. Further determinantal effects on world trade and domestic GDP can be expected if the lock is extended and trade restriction measures due to COVID - continue for a long period of time. Which of the scenarios will ultimately materialize actually depends on the country's ability to absorb such shocks and the health system's willingness to successfully respond to the challenge it faces.

Keywords – pandemic; risk; economically; measures; uncertainty

I. UVOD

Za ponašanje tržišnih ekonomija karakteristični su ekonomski usponi i padovi. Različiti su uzročnici ekonomskih kriza kroz istoriju, neki od njih su bili ratni sukobi, prirodne katastrofe ali i zarazne smrtonosne bolesti koje su pogađale čovječanstvo. S obzirom na tehnološki i ekonomski napredak i razvoj koji su čovječanstvu pružili mogućnost da ostvari nadmoć nad pojavama koje su ranije bile izvan čovjekove

kontrole, ipak su ovi uzročnici u savremenom svijetu zapostavljeni.

Početak 2020. godine objavljena je pandemija nove bolesti COVID-19 i nagovjestila je značajan uticaj i na ekonomska kretanja i događanja, kao prvo kroz moguću pojavu ekonomske recesije koja bi po svim smjericama bila globalna i različita od prethodnih upravo zbog neuobičajenog faktora koji je generiše. Svakako, pandemija se može smatrati negativnim šokom čije se djelovanje širi kroz ekonomski sistem, izazivajući ekonomski pad i recesiju. U pogledu trajanja i intenziteta šoka postoji neizvjesnost. Iz tog razloga se procjene budućih ekonomskih kretanja mijenjaju iz dana u dan kao što se mijenjaju podaci o broju zaraženih i preminulih kako u pojedinim zemljama tako i na čitavim kontinentima, kao i sa promjenama mjera država vezanih za uvođenje zatvaranja granica, karantina, socijalne distance ali isto tako u kasnijim fazama ublažavanje ovih mjera.

Postoje različita scenarija moguće ekonomske recesije u zavisnosti od težine pandemije i dužine njenog trajanja a posebno njenog uticaja na najveće ekonomije svijeta. Neka od predviđanja o težini recesije izazvane ovom pandemijom upućuje na recesiju iz 1929. godine.

Bez obzira na to kakve će posledice recesija izazvana pandemijom COVID-19 imati na cijelu planetu već se ozbiljne posledice osjećaju na lokalnom nivou konkretno na području Bosne i Hercegovine.

II. PROMJENE EKONOMSKIH KRETANJA U 2020. GODINI UZROKOVANE PANDEMIJOM COVID 19

Predviđanja globalnog ekonomskog rasta koja su pravljena krajem 2019. godine ukazivala su na moguće usporavanje globalne ekonomije, kao i ekonomija vodećih zemalja tokom 2020. godine.¹ Faktori koji su uzrokovali usporavanje bili su različiti rizici i neizvjesnosti vezani za konfliktne situacije na nivoima vodećih ekonomija svijeta u sektoru trgovinskih

¹ Zambrano-Monserrate, M. A., Ruano, M. A., & Sanchez-Alcalde, L. (2020). Indirect effects of COVID-19 on the environment. *Science of the Total Environment*, 138813. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138813>

odnosa (Kina - SAD), težije u okoviru EU u vezi sa napuštanjem Velike Britanije, odnos EU i Rusije zbog Ukrajine. Pandemije su globalne epidemije koje oblikuju ekonomske, političke i socijalne aspekte ljudske civilizacije.²

Pandemija COVID-19 je realna kriza sa elementima prirodne katastrofe (fokusrana je na ljude) i nacionalne krize (onemogućavanje ekonomske aktivnosti radi primene socijalne distance).³ U zavisnosti od težine same bolesti, dužine trajanja pandemije, stepena razvoja ljudske civilizacije ili pojedinačnih država, kao i strategija primenjenih u borbi protiv bolesti i njenih direktnih efekata, pandemije su na različite načine oblikovale buduće pravce razvoja ljudske civilizacije.⁴ Neki eksperti procenjuju da će direktni demografski, pa samim tim i dugoročni društveno-ekonomski efekti COVID-19 pandemije biti „veoma neujednačeni, ne samo u Evropi i svijetu, već i u okvirima pojedinačnih zemalja,“ u zavisnosti od epidemioloških faktora i strategije borbe protiv pandemijom izazvane ekonomske krize⁵. Ovo je posebno važno ako se uzme u obzir da su analize bazirane na prethodnim pandemijama pokazale da određene dugoročne ekonomske posledice pandemija mogu da potraju i nekoliko decenija, pa čak i nekoliko generacija.⁶ Globalna ekonomska perspektiva se potpuno izmijenila i pogoršala početkom januara 2020. godine kada se u Kini pojavio COVID – 19. Bilo je jasno da je situacija ozbiljna ubrzo nakon što je Kina počela sa uvođenjem karantina i primjenom rigoroznih mjera. Ove mjere praćene su padom ili potpunom obustavom ekonomskih aktivnosti i proizvodnje u mnogim fabrikama, privrednim sektorima, posebno u provincijama koje su najintenzivnije bile zahvaćene novim virusom. U isto vrijeme stizali su ozbiljni podaci o težini bolesti odnosno o nepostojanju adekvatnog lijeka, kao i brzinom širenja virusa. I pored ovih pokazatelja koji su bili izuzetno nepovoljni, kao da ostatak svijeta nije situaciju shvatao dovoljno ozbiljno, odnosno smatrao je da će se virus zaustaviti u Kini. Mnogi su evropski epidemiolozi i virusolozi još tokom početka godine upozoravali javnost na opasnost od širenja virusa po Evropi, ili konkretnije u Italiji, zbog ekonomskih veza u modnoj i industriji namještaja sjeverne Italije sa Kinom, evropski zvaničnici su tvrdili da je mogućnost širenja virusa na minimumu. Kina je postala prva zemlja koja je pokazala da se širenje virusa može zaustaviti, ali odmah slijedi pitanje po kolikoj cijeni je ta pobjeda ostvarena. Naravno, cijena se prije svega odnosi na ekonomske gubitke koje je u vidu izgubljenog dohotka, propasti privrednih subjekata, povećanja

nezaposlenosti, ekonomija morala da podnese. Međutim, Kina sa svojim ekonomskim i političkim sistemom koji je značajno drugačiji u odnosu na ostatak svijeta, makar u odnosu na ekonomski razvijene zemlje Zapadne Evrope i SAD –a, ove troškove je prihvatila i podnijela ne postavljajući mnoga pitanja koja su danas aktuelna u ostatku svijeta.⁷ Restriktivne mere uvedene najpre u Kini, u svijetu intezivne međunarodne trgovine i protoka kapitala su poput domina pokrenule niz disbalansa ekonomskih aktivnosti u čitavom svijetu, posebno u okviru Sjedinjenih Američkih Država, evropskih zemalja, zatim azijskih partnera poput Japana, Južne Koreje, Vijetnama i Singapura i smanjile protok direktnih stranih investicija.⁸

Lačnom reakcijom dešavanja u Kini su prenešena na svjetsku ekonomiju. Smanjenje tražnje od strane kineskih stanovnika uticalo je na globalna ekonomska kretanja jer su u prošloj deceniji sa rastom standarda kineski kupci postali veoma značajni za mnoge svjetske proizvođače. Ne smije se zanemariti značaj kineskih turista za mnoge svjetske turističke destinacije. Isto tako treba imati u vidu da je Kina tokom prošle decenije postala jedna od najvažnijih karika u lancu proizvodnje i snadbjevanja na globalnom nivou, odnosno da je u današnje vrijeme proizvodnja mnogih poluproizvoda i dijelova proizvoda stacionirana u Kini.⁹ Iz tog razloga su mnogi proizvođači širom svijeta početkom godine imali problema sa isporukom neophodnih komponenti, poluproizvoda i proizvoda, što je dovelo do smanjenja ili čak obustave njihove proizvodnje.

Većina nedostataka procesa globalizacije su postali očigledni u vrijeme pandemije i mogu se očekivati bitne promjene na globalnom nivou. Očekuje se da svjetska ekonomija ne ostne ista ali u njoj će Kina zadržati poziciju najvažnijeg svjetskog proizvođača kao i najveće tržište na svijetu. U želji da im se na vrijeme prilagodi Kina pažljivo prati dešavanja i scenarija za buduća kretanja ili možda da utiče na njihovo kretanje.

Uticaj šoka pandemije na ekonomije zemalja EU sličan je kao i na ekonomiju SAD – a i na kinesku ekonomiju. Ali nisu sve zemlje pretrpjele iste posledice izazvane pandemijom. Veći ekonomski pad imale su zemlje koje su bile pogođene ozbiljnom zdravstvenom krizom i koje su primjenjivale mjere strožije izolacije, kao što su Italija i Španija. Isto tako nisu svi privredni sektori jednako pogođeni jer projekcije zavise od privredne strukture određene ekonomije. Pandemija COVID-19 ponajviše je negativno utjecala na finansijska tržišta, a samim tim i na cjelokupnu globalnu ekonomiju. U Evropi i SAD-u dolazi do smanjenja vrijednosti berzanskih indeksa. U SAD-u, indeks dionica koji mjeri uspješnost dionica 500 velikih kompanija, S&P 500, te indeksi DJIA (Dow Jones

² Huremović, D. (2019). Brief History of Pandemics (Pandemics Throughout History), Psychiatry of Pandemics: A Mental Health Response to Infection Outbreak. Springer

³ Gans, J. (2020). Economics in the Age of Covid-19. Cambridge: MIT Press.

⁴ Davis, S. (2020). Going Viral: The History and Economics of Pandemics”, IEA COVID-19 briefing no. 1.

⁵ Alfani, G. (2020). Pandemics and asymmetric shocks: evidence from the history of the plague in Europe and the Mediterranean. CAGE working paper No. 478.

⁶ Jordà, Ò., Singh, Sanjay R., Taylor, A. M. (2020). Longer-Run Economic Consequences of Pandemics. Federal Reserve Bank of San Francisco, Working Paper No 2020-09.

⁷ Prašević A., (2020), Ekonomski šok pandemije COVID 19 – prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima, Ekonomske ideje i praksa, No 37, str. 11.

⁸ Barua, S. (2020). Understanding Coronanomics: The economic implications of the coronavirus (COVID-19) pandemic," MPRA Paper 99693, University Library of Munich, Germany.

⁹ <https://blogs.imf.org/2020/03/20/blunting-the-impact-and-hard-choices-early-lessons-from-china>

Industrial Average) i NASDAQ, drastično su pali. Takođe, prinosi američkih državnih obveznica smanjili su se na 0,67%. Prinosi obveznica u Evropi padali su, dosegnuvši nivo s kojom se Evropa suočila u krizi Evrozona 2011.-2014. godine. Pad globalnih berzi donio je nestabilno okruženje. Američki i evropski indeksi znatno su porasli nakon što su dogovoreni paketi pomoći u borbi protiv COVID-19 pandemije¹⁰

Na udaru posledica pandemije našli su se primarno oni sektori koji podrazumjevaju socijalnu bliskost koja ne može biti izbjegnuta. Iz tog razloga posebno su pogođeni sektori turizma, saobraćaja, zabave, sporta. EU je kao vodeća turistička destinacija sa oko 40% ukupnih međunarodnih dolazaka posebno pogođena. Turizam doprinosi BDP –u Evropske Unije sa 10%, uključuje 2,4 miliona privrednih subjekata od kojih su čak 90% mala i srednja preduzeća, ukupno zapošljavajući 12% zaposlenih u EU ili 23 miliona direktnih ili indirektnih radnih mjesta, a čak 37% radnika zaposlenih u turizmu u EU su mlađi od 35 godina. Pojedine zemlje su posebno ugrožene jer zavise od turizma, a pri tom su značajno pogođene pandemijom.¹¹ Tako je smanjen broj turističkih rezervacija za 90% u odnosu na isti period prethodne godine, procjenjuje se da je izgubljeno čak 6 miliona radnih mjesta u EU, uz veliki pad prihoda u turizmu: hoteli bilježe pad od 85%, tur-operatori 85%, prevoz vozom 85%, putovanja na kruzerima i putovanja avionom čak 90%.¹²

Veliki negativan uticaj pandemija je imala na kretanje tržišta rada, prouzrokujući porast stope nezaposlenosti. Stopa nezaposlenosti u EU u 2020. godini dostići će oko 9% a za 2021. godinu se pretpostavlja njen pad za oko 2%.¹³ Pored problema nezaposlenosti javlja se problem nedovoljne zaposlenosti koja se javlja kod radnika koji su i dalje zaposleni ali rade kraće nego što bi trebali ili svoj posao obavljaju od kuće. Mjere izolacije nisu sve zemlje primjenjivale jer su odbijale da prihvate postojanje virusa i da počnu sa primjenom mjera izolacije, koje su kao posledicu imale velike ekonomske gubitke. To se upravo desilo u SAD – u, čiji je predsjednik Donald Tramp početkom epidemije podrugljivo govorio o mjerama koje su uvođene u drugim zemljama. Ali nakon Kine i Evrope SAD su postale najveće žarište sa najvećim brojem zaraženih i preminulih. Sam predsjednik Tramp, u oktobru, je zaražen virusom COVID – 19. Kao posebno problematičan pokazao se američki zdravstveni sistem koji nije dostupan sveukupnoj populaciji. Pandemija COVIDA – 19 je tako izazivala krizu na više polja ne samo u oblasti ekonomije već i u oblasti zdravstva ali i izazivajući društvene krize. Sasvim je

¹⁰ Alsafi, Z., Nicola, M., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., Agha, M., Agha, R.: The socio-economic implications of the coronavirus (COVID-19): A review (2020.) dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1743919120303162>

¹¹ https://ec.europa.eu/info/livework-travel-eu/health/coronavirus-response/travel-and-transportation-during-coronavirus-pandemic/eu-helps-reboot-europes-tourism_en

¹² Prašević A., (2020), Ekonomski šok pandemije COVID 19 – prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima, Ekonomske ideje i praksa, No 37, str. 16.

¹³ https://europa.eu/european-union/coronavirus-response_en

jasno da su u SAD – u najgore prošli siromašni slojevi stanovništva, radnici koji nisu mogli da rade od kuće. U SAD – u se javio veliki broj nezaposlenih lica a samim tim porastao je broj zahtjeva za pomoć i taj broj nezaposlenih je iznosio nedeljno 33 miliona.

Na osnovu analize sadržaja dnevnih vesti u prvom i drugom kvartalu 2020. godine, moguće je zaključiti da je postojao konsenzus Mediteranske Evrope u pogledu na posebne korona obveznice, koje bi bile plasirane na nivou EU kao vid pomoći vezan za oporavak od šteta izazvanih COVID-19. Ipak, takav vid pomoći nije realizovan, jer je došlo do neslaganja EU centra (primarno Nemačkih zvaničnika), koji su insistirali na strukturnim razlikama u pogledu na rizike korona obveznica, što bi impliciralo značajne razlike u vrednostima u odnosu na zemlje članice, a ovakav scenario obesmišljava ideju korona obveznica – kao vid direktne pomoći, kao i vrednosti za koje se EU zalaže.¹⁴

TABELA 1 STOPE EKONOMSKOG RASTA

R.b	Stope ekonomskog rasta na globalnom nivou				
		2018	2019	2020	2021
1	Globalni autput	3,6	2,9	-3,0	5,8
2	Razvijene ekonomije	2,2	1,7	-6,1	4,5
3	• SAD	2,9	2,3	-5,9	4,7
4	• EU	1,9	1,2	-7,5	4,7
5	- Njemačka	1,5	0,6	-7,0	5,2
6	- Francuska	1,7	1,3	-7,2	4,5
7	- Italija	0,8	0,3	-9,1	4,8
8	- Španija	2,4	2,0	-8,0	4,3
9	• Japan	0,3	0,7	-5,2	3,0
10	• UK	1,3	1,4	-6,5	4,0
11	• Kanada	2,9	1,6	-6,2	4,2
12	• Druge razvijene zemlje	2,6	1,7	-4,6	4,5
13	Narastajuća tržišta i ekonomije u razvoju	4,5	3,7	-1,0	6,6
14	- Kina	6,7	6,1	1,2	9,2
15	- Indija	6,1	4,2	1,9	7,4
16	- Evropa u razvoju	3,2	2,1	-5,2	4,2
17	• Rusija	2,5	1,3	-5,5	3,5
18	- Latinska Amerika	1,1	0,1	-5,2	3,4
19	• Brazil	1,3	1,1	-5,3	2,9
20	• Meksiko	2,1	-0,1	-6,6	3,0

*U 2020. i 2012. godinu u pitanju su projekcije

Koji od navedenih scenarija će se na kraju ostvariti ustvari zavisi od sposobnosti zemlje da apsorbuje ovakve šokove i

¹⁴ Kočović De Santo M. (2020), Smjena ekonomskih ciklusa uslovljena neekonomskim faktorima – nada u rješenja sa periferije, Institut ekonomskih nauka, str. 55.

spremnosti zdravstvenog sistema da uspješno odgovori izazovu pred kojim se našao. Ono što je dobra vijest jeste da su svjetske berze reagovala pozitivno na određene ekonomske dogovore za prevazilaženje posljedica pandemije poput dogovora lidera EU o budžetu za period od 2021. do 2027. i planu od 750 milijardi evra.¹⁵ S obzirom da je virus potekao iz Kine i najpre pogodio njenu privredu, centralna banka ove zemlje je upadljivi izuzetak jer je pandemiju propratila bez dodatnih monetarnih intervencija. Sve ostale velike privrede imale su posebne programe stimulusa koje su uslovile veliki rast količine primarnog novca. Između marta i juna 2020. godine monetarna baza Sistema federalnih rezervi je zahvaljujući operacijama kupovine hartija od vrednosti porasla za približno 50%, odnosno 1.7 biliona dolara, pre nego što se njen rast zaustavio. ECB je reagovala na sličan način, povećavši svoju monetarnu bazu za 1.6 biliona evra na uporediv način. Kod ECB, međutim, na tu količinu treba dodati i povećane pozajmice bankama putem dugoročnih repo operacija, pa se tako u slučaju evrozone može govoriti o ukupnoj primarnoj emisiji od preko 3 biliona evra ove godine. Banka Engleske sa 300 milijardi funti ovogodišnje primarne emisije prati isti trend. Banka Japana, koja je posle veoma dugog perioda monetarnih stimulusa namjeravala da stane, tokom ove godine je ipak bila primorana da poveća svoju monetarnu bazu za 60 triliona jena.¹⁶

III. ODGOVORI DRŽAVA NA EFEKTE PANDEMIJE

Kada se uzme u obzir specifičnost recesije mogući efekti preduzetih mjera ostaju neizvjesni. Otvaranje fabrika i preduzeća zbog podsticanja ekonomske aktivnosti može ponovo pokrenuti širenje epidemije zbog toga su procjene rizika od strane stručnih lica ključne za određivanje kada će se restriktivne mjere relaksirati. Pored kratkoročnih pandemija COVID – 19 imaće i dugoročne efekte. Neki od dugoročnih efekata mogu biti pogoršanje stanja javnih finansija jer će fiskalna politika u svim ekonomijama biti ključna za ekonomske politike u borbi protiv posljedica COVID-a 19.

Najpogođenija evropska zemlja Italija sa relaksacijom mjera počela je sa proizvodnjom u fabrikama, građevinarstvu, prodavnicama, restoranima, frizerskim salonima. Na sličan način je postupila i Španija koja je primjenila mjere finansijske pomoći zdravstvenom sektoru i radnicima koji ostaju privremeno bez posla. I Njemačka je, kao najveća ekonomska sila u EU, takođe pretrpjela štetu a od samog početka pandemije počela je sa mjerama pomoći.

Mjere koje su preduzete u SAD –u¹⁷ razlikuju se u odnosu na Evropu jer je američko društvo u manjoj mjeri solidarno. Vlada u SAD – u je intervenisala paketima pomoći i monetarnim stimulansima. I Kina je takođe primjenila podsticajne mjere i preko Narodne banke izdvojila oko 160

milijardi dolara za pomoć kompanijama koje su bile najpogođenije uticajem pandemije.

III. KRETANJE U DOMAĆOJ EKONOMIJI IZAZVANO PANDEMIJOM

Pojava pandemije COVID – 19 izazvala je brojne negativne ekonomske posljedice koje prijete padu bruto domaćeg proizvoda (BDP), zaposlenosti, javnih prihoda, investicija, izvoza. U globalnim razmjerama pandemija je izazvala više efekata kao što su pad vrijednosti berzanskih indeksa i pad cijene nafte. Do nedavno je preovladavao stav o brzom i efikasnom savladavanju virusa, posljedica koje je izazvao i oporavka ekonomije. Posljedice su, nažalost, bile vidljive odmah. Zatvaranje svega osim prodavnica životnih namirnica, ograničavanje kretanja ljudi i roba, na samom početku su ostavljali posljedice. Koliko će daleko ti učinci dosegnuti, zavisi od više parametara – koliko dugo će ovakva situacija trajati, kakvi će biti sledeći koraci na suzbijanju krize. Trenutna situacija govori da smo u tom pogledu u zabludi. Razvoj ekonomske situacije u Bosni i Hercegovini biće određen kako lokalnim specifičnostima tako i kretanjima globalne ekonomije. Lokalne specifičnosti se odnose na blokade reformi za poboljšanje poslovnog okruženja, zastoja na putu prema Evropskoj Uniji, neefikasan sistem pravde, nizak nivo konkurentnosti ekonomije Bosne i Hercegovine, niske stope ekonomskog rasta, zaposlenosti i masovne emigracije i niske fiskalne kapacitete države za suprostavljanje nadolazećoj krizi. Globalna kretanja tiču se primarno oporavka ekonomije u zemljama glavnim izvoznim tržištima Bosne i Hercegovine. Uz uzroke pada tražnje koji je izazvao COVID – 19, nastavljeni su poremećaji u lancima vrijednosti i padu proizvodnje u BH preduzećima. Agregatna tražnja i ponuda su usklađeni na znatno nižem nivou, što znači pad zaposlenosti i gubitak radnih mjesta. Jedno od osnovnih pitanja koje se nameće je koliko će biti duboka i koliko će trajati recesija. Bez potrebe za većim komplikovanjem, ekonomska kriza manifestuje se simptomima:

- nedostatka agregatne tražnje (koja se često podstiče u kratkom roku, i koja najviše kada izostane pogađa likvidnost privatnog sektora malih i srednjih preduzeća);

- odnosno druga strana medalje, akumulacijom kapitala kroz zalihe, usled zaustavljanja ekonomije.¹⁸

Zemlje u regionu Zapadnog Balkana koje imaju veliki udio turizma u BDP – u ove godine će zabilježiti najveći pad ekonomije – u prvom redu su to Hrvatska i Crna Gora (oko 9%). Sa druge strane, očekuje se da će Srbija, zbog stabilnih ekonomskih pokazatelja i uspješnih antikriznih mjera, ostvariti najmanji pad u regionu ali i u Evropi, sve ovo je prema prognozi MMF- a i Svjetske banke. Što se tiče Bosne i Hercegovine, prognozira se pad BDP- a od 5% a kriza će dodatno pogoršati već postojeće strukturalne probleme ekonomije kao što su visok fiskalni i spoljno trgovinski deficit kao i nezaposlenost. Na razmjere ekonomske krize u regionu u velikoj mjeri će uticati i ekonomska situacija u zemljama EU

¹⁵ Hanić A. (2020), Crni labud u svjetskoj ekonomiji, Institut ekonomskih nauka, str. 14.

¹⁶ Tasić S. (2020), Pandemija i druge krize: sličnosti, razlike i lekcije, Institut ekonomskih nauka, str. 87.

¹⁷ <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/monetary20200315a1.pdf>

¹⁸ Raworth., K, (2017). Doughnut Economics – Seven ways to think like 21-st Century economist. Kindle version.

koje su najvažniji ekonomski partneri, prije svega u Njemačkoj i Italiji. Bosna i Hercegovina se i prije pandemije suočavala sa brojnim problemima kao što su nezaposlenost, korupcija, kriminal, siromaštvo, masovni odlazak ljudi i bezperspektivnost.

Oko 28.000 radnika u Federaciji Bosne i Hercegovine i oko 20.000 radnika u Republici Srpskoj ostalo je bez posla od polovine marta, kada je u Bosni i Hercegovini intenzivirano provođenje vanrednih mjera za sprečavanje širenja zaraze korona virusom. Najugroženija je uslužna djelatnost, posebno su stradali ugostiteljstvo, trgovina ali i prerađivačka djelatnost. Na udaru su se uglavnom našli radnici malih i srednjih preduzeća.¹⁹ Neke od mjera koje je uvela Vlada Republike Srpske su uplaćivanje poreza i doprinosa radnicima onih preduzeća koja su uredbom Vlade prestala da rade u vrijeme pandemije, od polovine marta a poslodavci su bili dužni da isplate minimalnu platu. Na taj način, na početku pandemije, zbrinuto je oko 700.000 radnika. Najniža plata od 520 km nije dovoljna za život ali omogućava očuvanje radnog mjesta što uz plaćene doprinose i poreze osigurava kakvu – takvu novčanu naknadu. U Federaciji Bosne i Hercegovine zbog pandemije korona virusa zatvorene su mnoge zanatske radnje, kao i mala i srednja preduzeća. Među radnicima koji su ostali bez posla veliki je broj onih koji su imali ugovor na određeno vrijeme i kojima poslodavci u vrijeme pandemije nisu produžili ugovore o radu.²⁰

Sudeći prema dosadašnjim reakcijama domaćih privrednika i državnih institucija nadležnih za ekonomska pitanja, posledice pandemije mogle bi biti i bolje amortizovane nego u mnogo razvijenijim i politički uređenijim evropskim zemljama. Među najvažnijim mjerama ističe se činjenica da je, uprkos kompleksnom državnom uređenju i učmalom administrativnom aparatu u, za naše uslove vrlo brzom roku, uveden moratorij na plaćanje kredita fizičkih i pravnih lica, što domaćim finansijski ugroženim privrednicima značajno povećava manevarski prostor u smislu održavanja kontinuiteta poslovnog procesa, pa makar i u značajno redukovanom obimu kao i izmirivanje obaveza prema radnicima. U Bosni i Hercegovini su aktivirane, do sada za veći dio poslovne zajednice, beskorisne entitetske razvojne banke, čija bi sredstva trebala biti usmjerena u fondove za stabilizaciju privrede, što bi, uz odgađanje plaćanja poreza i parafiskalnih nameta, u principu trebalo biti dovoljno za dobijanje drugog talasa problema prouzrokovanih pandemijom, nakon ští je prvi talas, uspostavljanjem relativno stabilnih lanaca snadbjevanja, prilično bezbolno prevaziđen.²¹

IV. MJERE ZA UBLAŽAVANJE POSLEDICA COVID 19

Evropska unija odobrila je paket od 3,3 milijarde evra pomoći za region u borbi protiv COVID – 19, a osim toga u

¹⁹ <https://www.dw.com/bs/radnici-u-bih-bez-posla-i-prava-zbog-korona-virusa/a-53182831>

²⁰ <https://bhrt.ba/smbih-o-grantu-za-saniranje-posljedica-pandemije>

²¹ <https://www.cbbh.ba/Content/Read/1180?lang=hr>

budućnosti se planira veliki investicijski paket za razvoj privatnog sektora, infrastrukturne projekte, digitalizaciju, projekte očuvanja okoline i socijalna ulaganja. Za Bosnu i Hercegovinu osim pomoći u vidu medicinske opreme izdvojeno je više od 300 miliona evra sredstava za ublažavanje socijalnih i ekonomskih posledica epidemije. Potrošnja svih ovih sredstava bit će pažljivo nadgledana a evropska tijela će redovno vršiti revizije o utrošku novca. Radi se o bespovratnim sredstvima za projekte usmjerene prema poljoprivrednicima, malim i srednjim preduzećima i zajmove koji će podrazumjevati i provođenje određenih formi. Tako će mikrofinansijska pomoć u iznosu od 250 miliona evra biti pružena u obliku zajmova pod vrlo povoljnim uslovima, a ona će se nadovezati na Instrument brze pomoći Međunarodnog monetarnog fonda putem kojeg je Bosni i Hercegovini odobreno približno 330 miliona evra kredita. Međutim, ta sredstva se trenutno nalaze u Centralnoj banci Bosne i Hercegovine jer Vijeće ministara nije donijelo odluku o njihovom povlačenju. Sredstvima Evropske unije doprinijet će jačanju makroekonomske stabilnosti i stvaranju prostora za usmjeravanje javnih resursa kako na hitnu podršku tako i na socioekonomski oporavak nakon pandemije. Sredstva će biti isplaćena u dvije tranše, prva će se isplatiti bezuslovno čim se paket finalizuje a druga tranša podliježe ispunjenju nekoliko uslova koji se odnose na provođenje socioekonomskih reformi, koje će biti dogovorene između Bosne i Hercegovine i Evropske unije.

Kroz IPA fondove, predpristupnu pomoć za one zemlje koje su na putu ka članstvu u EU, biti osigurano 73,5 miliona evra, naglasak je na direktnoj podršci malim i srednjim preduzećima u sektorima koji su najviše pogođeni. Tako će 10 miliona evra biti dotupno za poljoprivrednike i sektore koji su teško pogođeni mjerama i širenjem COVID – a 19, kao što su metalna i drvna industrija kao i turizam. Skoro 15 miliona evra bespovratnih sredstava bit će osigurano kroz drugi program i to za poljoprivrednike, poljoprivredno – prehrambena preduzeća i stanovništvo iz ruralnih krajeva.

Savjet ministara Bosne i Hercegovine donio je odluku o raspodjeli 14.474.000,00 km iz budžeta institucija Bosne i Hercegovine namijenjenih za saniranje ekonomskih šteta uzrokovanih pandemijom COVID – 19, a koji će biti usmjereni za zdravstveni sektor Bosne i Hercegovine. Sredstva će biti podjeljena entitetima i Brčko Distriktu i to Federaciji Bosne i Hercegovine 61%, Republici Srpskoj 37% i Brčko distriktu 2%.²²

Uvažavajući izvanredne okolnosti uzrokovane pandemijom, entitetske agencije za bankarstvo usvojile su odluke o privremenim mjerama za tretman kreditnih obaveza fizičkih i pravnih lica u bankama, mikrokreditnim organizacijama i lizing društvima. Banke i nedepozitne finansijske institucije mogu odobriti klijentima posebne mjere, kao što su moratorij, odnosno zastoj u otplati kredita, koji može trajati najmanje do objave prekida vanredne situacije uzrokovane pojavom COVID -a 19, uvođenje grejs perioda za otplatu glavnice kreditnih obaveza na razdoblje najduže od šest mjeseci, odobravanje dodatnog iznosa izloženosti za potrebe prevazilaženja njegovih trenutnih poteškoća s

²² <http://www.vijeceministara.gov.ba/>

likvidnošću kao i druge mjere sa ciljem olakšavanja izmirivanja kreditnih obaveza klijenata i održavanja poslovanja klijenata.

U skladu sa preporukama entitetskih kriznih štabova, poreske uprave Federacije i Bosne i Hercegovine i Republike Srpske prolongirale su rokove za prijavu i plaćanje direktnih poreza.

Za razliku od finansijske krize koja je uzrokovana strukturalnim ekonomskim problemima, usled sloma tržišta hipotekarnih kredita, aktuelna kriza je izazvana višom silom – pandemijom virusa COVID – 19. Upravo iz tog razloga i tempo oporavka globalne ekonomije će prije svega zavistiti od uspješnosti borbe protiv virusa. Svjetska trgovina je u tolikoj mjeri globalizovana i međuzavisna da je teško procijeniti da li će neke države profitirati od krize. Čak i države koje nisu drastično pogođene pandemijom imaju probleme zbog prekida lanca snadbjevanja. Praktično ne postoji ekonomija kojoj se predviđa da će ovu godinu završiti pozitivno, tako da će biti moguće identifikovati samo manje ili veće gubitke.

IV. ZAKLJUČAK

Epidemija COVID-19 u veoma kratkom roku dovela je do globalnih ekonomskih promjena koje podrazumjevaju najdublju recesiju poslije Drugog svetskog rata sa projekcijama gubitka radnih mjesta između 5 i 25 miliona. U ovom radu, stavljen je akcenat na najvidljivije i potencijalno najštetnije uticaje pandemija na društvo i ekonomiju, sa posebnim osvrtom na stanje u Bosni i Hercegovini. Svijet će, pa samim tim i Bosna i Hercegovina, iz aktuelne krize izazvane pandemijom COVID-19, u manjoj ili većoj mjeri, izaći promjenjeni. Kada je reč o kratkoročnim efektima, iako je moguće identifikovati određene procese koji bi mogli da imaju pozitivne uticaj na razvoj društva i ekonomije, stiče se utisak da će balans između njih i negativnih efekata biti teško uspostavljen. Isto tako se u kratkom i srednjem roku prije mogu očekivati krize i izazovi različitog intenziteta, u zavisnosti od fenomena o kojem se radi.

Osim što imamo ekonomsku krizu koja je u vrlo kratkom vremenu obuhvatila strane i agregatne ponude i agregatne tražnje, imamo i ogroman stepen međuzavisnosti globalne ekonomije koji zbog efekta preliivanja negativnih ekonomskih i društvenih posledica s jedne države na drugu, kao i potpunom izolacijom ljudi dovodi do posledica neslućenih razmera.

Evidentni zaključak koji se nameće je taj da pomenute mjere na brojnim primjerima nisu donele dobrobit društvu već selektivnoj populaciji, pa je s toga neophodno tražiti potpuno nova rešenja, jer je uostalom i priroda krize izazvana COVID-19 drugačija.

Sigurno je samo da se pred čovečanstvom nalazi turbulentan period, o kojem je nezahvalno prognozirati, ali o kojem se mora misliti.

LITERATURA

- [1] Alfani, G. (2020). Pandemics and asymmetric shocks: evidence from the history of the plague in Europe and the Mediterranean. CAGE working paper no. 478.
- [2] Alsafi Z., Nicola, M., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., Agha, M., Agha, R.: The socio-economic implications of the coronavirus (COVID-19): A review (2020.) dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1743919120303162>
- [3] Barua, S. (2020). Understanding Coronanomics: The economic implications of the coronavirus (COVID-19) pandemic," MPRA Paper 99693, University Library of Munich, Germany.
- [4] Davis, S. (2020). Going Viral: The History and Economics of Pandemics", IEA COVID-19 briefing no. 1.
- [5] Gans, J. (2020). Economics in the Age of Covid-19. Cambridge: MIT Press
- [6] Hanić A. (2020), Crni labud u svjetskoj ekonomiju, Institut ekonomskih nauka, str. 14.
- [7] Huremović, D. (2019). Brief History of Pandemics (Pandemics Throughout History). U Huremović (eds) Psychiatry of Pandemics: A Mental Health Response to Infection Outbreak. Springer
- [8] Jordà, Ò., Singh, Sanjay R., Taylor, A. M. (2020). Longer-Run Economic Consequences of Pandemics. Federal Reserve Bank of San Francisco, Working Paper 2020-09.
- [9] Kočović De Santo M. (2020), Smjena ekonomskih ciklusa uslovljena neekonomskim faktorima – nada u rješenja sa periferije, Institut ekonomskih nauka, str. 55.
- [10] Prašćević A., (2020), Ekonomski šok pandemije COVID 19 – prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima, Ekonomske ideje i praksa, No 37, str. 11.
- [11] Raworth., K. (2017). Doughnut Economics – Seven ways to think like 21-st Century economist. Kindle version.
- [12] Tasić S. (2020), Pandemija i druge krize: sličnosti, razlike i lekcije, Institut ekonomskih nauka, str. 87.
- [13] Zambrano-Monserrate, M. A., Ruano, M. A., & Sanchez-Alcalde, L. (2020). Indirect effects of COVID-19 on the environment. Science of the Total Environment, 138813. dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138813>
- [14] <https://blogs.imf.org/2020/03/20/blunting-the-impact-and-hard-choices-early-lessons-from-china>
- [15] <https://bhrt.ba/smbih-o-grantu-za-saniranje-posljedica-pandemije>
- [16] <https://www.cbbh.ba/Content/Read/1180?lang=hr>
- [17] <https://www.dw.com/bs/radnici-u-bih-bez-posla-i-prava-zbog-korona-virusa/a-53182831>
- [18] https://ec.europa.eu/info/livework-travel-eu/health/coronavirus-response/travel-and-transportation-during-coronavirus-pandemic/eu-helps-reboot-europes-tourism_en
- [19] https://europa.eu/european-union/coronavirus-response_en
- [20] <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/monetary20200315a1.pdf>
- [21] <http://www.vijeceministara.gov.ba/>